

Két háboru 1884-ben.

Irta: Sasvári Á.

Európa a lefolyt esztendőben csak úgy izzadta a békét. Egymást érték az uralkodók és miniszterek találkozásai és mindegyik találkozás után újból meg újból hirdették a világrész népeinek, hogy a külpolitika láthatára tiszta, derült, hogy a régi ellenségek mindenfelé békültek, a fenyegető sötét pontocskák elenyésztek. Barátságos kézszorításokat váltottak Románia, Szerbia és Bolgárország fejedelmei egymással és a magyar királylyal; ajándékokat küldözgettek egymásnak a törökök szultánja és a montenegrói Knjaz, a kiknek alattvalói évszázadok óta örökös harcban éltek; megpihent a féltékenykedés régi viszálya monarchiánk és az orosz birodalom közt, a németgyülölő Ignatief helyét felváltotta Bismarck barátja, Giers. Sőt mi több! a franciák békülni kezdtek a rettenetes ellenséggel, ki 1871-ben elvette két legszebb tartományukat. Akadtak Párisban hirlapok, melyek ajánlgatni merték a francia-német szövetséget.

Zugolódást, fenyegetőzést csak két nemzet hangoztatott egymás ellen: az angol és a francia, az a két nemzet, melyeket, mert egymás mellett haladnak a civilisatió élén, évtizedek óta mint elválhatlan szövetségeseket szoktunk emlegetni, mint a műveltségnek vállat vetett bajnokait, előharcosait.

Hadat nem üzentek egymásnak, de mindegyiköknek volt olyan háboruja, melyben sértette a másíknak érdekét, ellentétbe jutott a régi jó baráttal. A civilisatió terjesztéseért folytatott küzdelmeikben versenytársakul találkoztak. Angolország Egyiptomban harcolt azon végcélért, hogy onnét kiszorítsa a francia befolyást, Ázsia keleti szélén pedig a franciák kezdtek zavarni az angolok kereskedelmi monopoliúmát.

Komoly ellentétek ezek, melyeket nem lehet szép szavakkal kiegyenlíteni. Kenyérkérdésről van szó, amelyben tudvalevőleg megszűnik a kedélyesség. Amióta a középeurópai államokban is elszaporodtak a gyárak, és ezek termékeit magas vámok védik a nyugati verseny ellen, a francia és az angol ipar idegen világrészekben keres magának piacokat; a föld legelfeledettebb pontjaira küldenek gyarmatosokat, akik nyersterményeket szolgáltatnak az anyaországnak és cserében elfogyasztják ennek mesterséges készítményeit.

Az angolok két évszázad óta ismételten tönkretették a franciák hajóhadát és biztosították maguknak a tengerek feletti ural-

mat. De a franciák, a kik a mult évszázad vége óta inkább európai politikát folytattak és itt most a németeknek kénytelenek átengedni az elsőbbséget, egy évtized óta szintén a távol világrészekben keresnek tevékenységüknek tért, tőkéiknek és munkaerejüknek elhelyezést.

És két ponton találkoztak az angolokkal: Egyiptomban és Chinában.

Mindkét ponton nagyok, szinte kiengesztelhetetlenek az érdekelletentétek. Csak milliárdokban fejezhetők ki.

I.

Egyiptom egész 1881-ig angol-francia «condominium» alatt állott. Az angol és a francia közönség megtakarított filléreiből kerültek ki a kölcsönök, melyeket az egyiptomi alkirály felvett, hogy országában a földművelésnek újabb lendületet adjon, öntöző csatornákat építsen, iskolákat emeljen, kikötőket rendezzen be; angol és francia bizalmi férfiakból alakult a bizottság, mely rendezte az ország pénzügyeit és úgy kezelte a jövedelmeket, hogy a szükséges kiadások teljesítése után a kölcsönök kamataira is jusson fedezet; angol és francia vállalkozók alapítottak gyárat és kereskedő házakat, melyek a mindinkább gazdagodó földművelők termékeit feldolgozták és értékesítették és az egyre növekedő életigényeket kielégítették párisi és londoni iparcikkokkal.

Mikor a katonai párt Arabi pasa alatt fellázadt és célul kitűzte az európaiak kiűzését, az angolok készek voltak a fenyegetett alkirályt fegyveres erővel megvédeni. A francia képviselőház azonban, mely úgy vélekedett, hogy a nemzetnek bármely percben szüksége lehet minden emberére, minden fillérére, vonakodott részt venni a «kaland»-ban. Az angolok maguk maradtak: bombázták Alexandriát, elfogták Arabi pasát, és helyreállították a khedive tekintélyét.

Arabi pasa már rég el volt feledve, de az angolok még mindig ott voltak Egyiptomban. Keresték az ürügyet, hogy végleg megfészkelhessék magukat a suezi csatorna mentében; módot igyekeztek találni, hogy hatalmukba ejtsék e csatornát, amely őket egyenes összeköttetésbe hozza óriási indiai birodalmukkal. Egy éven át váltig azt hangoztatta a londoni sajtó, hogy Lesseps urat, a suezi csatorna építőjét, meg kell puhítani, mert türhetetlen állapot az, hogy a «Kelet-Indiába vezető országut»-on francia társulat sарcolja az angol kereskedőket, sőt esetleg elzárhassa a hadihajók útját.

A franciáknak azonban szintén vannak gyarmataik, melyekhez a suezi csatornán át vezet az út; a csatorna különben is francia tőkével épült; Egyiptomban az európai elemek közt legszámosabb, legnagyobb kereskedést üz a francia. Természetes tehát, hogy Párisban váltig követelték, hogy az angol hadsereg vonuljon

ki Egyiptomból: minduntalan emlékeztették az angol miniszterelnököt, hogy ő mily ünnepélyesen tiltakozott elődének hódítási politikája ellen és hányszor ígérte meg, hogy a rend helyreállítása után Egyiptomot visszaadja az egyiptomiaknak.

Mikor ez évi február 5-én megnyílt az angol parlament ötödik ülészaka, a királyné, illetve az angol kormány a trónbeszédben ki is jelentette, hogy az Egyiptomban uralkodó csenddel teljesen megvan elégedve és már készült is a cairói angol helyőrséget visszahívni és az Egyiptomban állomásozó brit csapatok létszámát jelentékenyen leszállítani. De... a szudáni események miatt ezt még nem tehette.

Az egyiptomi alkirályt nagy veszély fenyegette. Szudánban, a felső Nilus forrásait környező roppant sivatagok vakbuzgó néptörszei közt egy próféta támadt, aki szent háborút hirdetett az Egyiptomban magukat megfészkelte európaiak és ezek szövetségese az egyiptomi alkirály ellen. A prófétát hathatósan segélyezték a hatalmas rabszolga kereskedők, akik jól tudták, hogy a hol az európai civilizáció megkezdte hódítási útját, ott a rabszolgakereskedés megszűnik. Buzgón hirdették tehát a próféta dicsőségét, terjesztették a «mahdi» szent voltának, csodatetteinek hírét és alig pár hónap alatt sok ezerre rugott a vakbuzgó arabok száma, kik rosszul felfegyverkezve, rongyokba öltözve siettek a szent zászló alá. Szervezve ez a gyülelész csoport nem volt: de vakon engedelmeskedtek a prófétának: fegyvere rosszul hordott, de rajongó lelkesedése nem ismert határt; élelme nem igen volt, de azért bátran nézett a halál szeme közé, mert meg volt arról győződve, hogy a ki a vallásért való harcban elesik, egyenest Mohamed paradicsomába jut. Iszonyu, feltartóztatlan rohamuknak az egyiptomi zsoldos, — mert a zsoldot rendszeren hiába váró — katonák nem bírtak ellentállni.

Mult év november 20-án Khartumba az a rémhír érkezett, hogy a Hicks pasa által vezetett egyiptomi sereget a mahdi csapatok megsemmisítették. A csata november 1-én kezdődött Birket, Kasgeh és Rahat közt. Az ellenség bekerítette az egyiptomiak seregét. Az első három nap alatt a «mahdi» hívei közül hatezer ember vesztette életét. De ekkor elfogyott az egyiptomiak lőszer. Midőn a negyedik napon elhallgattak a puskák és az ágyúk, az arabok új rohamot intéztek az egyiptomi sereg ellen, tulnyomó erejükkel tönkreverte azt. Hicks pasa egyik kezében karddal, másik kezében revolverrel kétségbeesetten védte magát, de hasztalan. Elesett, seregét pedig teljesen felkoncolták. A mahdi diadalmasan vonult be Obeidba és csapatokat küldött Darfur és Darham tartományok meghódítására.

Khartumban, ahol a szudáni kereskedelem összpontosul, nagy rémület uralkodott; eleinte titkolni akarták a rémhirt: aki a csatavesztésről csak szólni mert, megkorbácsolák és bilincsekbe verték.

A diadalmas lázadók egyik legvitézesebb alvezére, Osman Digma, a Vöröstenger felé tartott, megszállni készült Suakint, a vidék legfontosabb kikötőjét, hogy aztán a Vöröstengeren átkelve, egyesüljön az Arabiában lakó testvérekkel és hitsorsosokkal.

Ez iszonyu csapás lett volna a kereskedelemre, mely a Vörös tengeren át megy Európából Kelet-Ázsiába és Ausztráliába és az angoloknak gondolniok kellett Suakin védelmére.

Ekkor Gardon pasa, ki már a chinai Taiping lázadás leverésében bámulatos vitézséget tanusított, arra vállalkozott, hogy egymaga elmegy Khartumba, átveszi az ott levő egyiptomi helyőrség vezényletét és vagy győzelemre, vagy legalább biztos menhelyre vezeti.

Ezt a vakmerő vállalatot a «Times» akkor örültségnek nyilvánította.

Egymást érték a vészhirek.

A lázadók már kísérletet tettek, hogy Suakimtól az ivóvizet elzárják. Baker pasa vezénylete alatt 3600 főnyi sereg ment ellenük, 300 tevével. Trinkakat közelében febr. 4-én történt meg az ütközet. De a tüzérség csak egyszer lőhetett és nem sok kárt tett. A gyalogság teljes rendetlenségben, minden fegyelem nélkül ment előre, és a csekély számú ellenséges lovasság annyira megrémítette, hogy a katonák a földre vetették magukat; nem voltak képesek négyesöget alakítani, eldobták fegyvereiket és térdre borulva kértek kegyelmet: az ellenség nem adott kegyelmet, valamennyit leszurta. Akiket le nem kaszaboltak, eszeveszetten futottak Trinkikatig.

Az ütközetben 2362 ember mészároltatott le tíz perc alatt. Cavalieri nevű osztrák tisztet saját katonái öltek meg.

A vereség híre roppant hatást keltett: Kassaltól a Vörös tengerig majdnem valamennyi arab törzs fellázadt.

Febr. 12-én a lázadók elfoglalták Szinkat erődöt: néhány katonára kivételével, akik fogságba kerültek, a 600 főnyi helyőrség felkoncoltatott, közte Teffik pasa parancsnok is.

Febr. 22-én az a hír érkezett, hogy Tokar erőd is megadta magát.

E hírek roppant izgatottságot keltettek Angolországban: a parlamentben, a sajtóban, népgyűléseken hevesen megtámadták a kormányt, amiért nem küldött csapatokat a Szudánba, ezáltal lehetővé tette két angol tábornok megveretését és az angol nevet egész Afrikában guny és nevetség tárgyává tette. Mindenki érezte, hogy nem Egyptom, de Anglia szenvedte a vereséget, és hogy az ő tekintélye végzetes csorbát szenvedett. Attól lehetett tartani, hogy Egyptom elveszti egész Szudánt, a lázadás elterjed egész Egyptomban és az angol birodalom mohamedán alattvalói nemcsak Afrikában, de Ázsiában is felbátorodnak és igyekeznek levetni az igát.

A parlament legtekintélyesebb szónokai kijelentették, hogy Anglia, mely elvállalta a rend helyreállítását, felelős minden veszélyért, mely Egyptomot érheti és a Vöröstenger partján, az indiai ut mentében különben sem engedheti meg, hogy anarchia vagy — más európai hatalom uralkodjék.

Nem annyira az anarchia bántotta Angliát, mint az a körülmény, hogy más európai hatalom állithatná ott helyre a rendet, sőt esetleg erődöket építhetne, mely nemcsak a «próféta» hiveit

tartaná tiszteletben, de a Vörös tengeren Indiába menő angol hajókat is.

Az angol kormány erőteljes rendszabályokhoz nyult; Graham tábornok igen jelentékeny haderővel nyomult Osman Digma ellen és El-Teib mellett március elején meg is verte véres ütközet után, melyben az arabok hihetetlen vakmerőséggel, és halálmegvetéssel, de eredménytelenül küzdöttek az angolok ágyui és kitűnő puskái ellen.

A Vöröstenger közelében csakhamar helyre is állott a rend; Sinkatot, Tokart, Trinkitatót az angolok visszahódították.

De ekkor az a hír érkezett Londonba, hogy az összeköttetés Khartummal meg van szakítva és Gordon pasa veszélyben forog. Több ízben jelentették is már, hogy a vitéz tábornokot a lázadók elfogták és kivégezték: majd meg azt, hogy Gordon kénytelen volt proclamálni, hogy Szudán független lesz Egyiptomtól, a mahdi lesz a szudáni szultán és a rabszolgakereskedés megengedettik.

Hiteles híreket nem igen lehetett kapni, a kormány pedig tagadta, hogy Gordon pasa küldetése meghiúsult volna.

Végül május hóban levelek érkeztek, melyekben Gordon pasa felháborodva kelt ki az angol kormány ellen, amely őt cserben hagyta. Gladstone megtámadta az ellenzékot, amiért azt követeli a kormánytól, hogy újabb hódításokat tegyen, de elismerte, hogy Angliának kötelessége Gordon pasát felmenteni. A válaszszal a parlament nem volt teljesen megelégedve és a kormány csak 30 szavazattöbbséggel kerülte ki a bizalmatlansági szavazatot.

Az angol kormány nehéz helyzetbe jutott: a szudáni bajokhoz az is járult, hogy Egyiptomban a folytonos háborúk miatt a pénzügyek zilált helyzetbe jutottak és az egyiptomi kormány kijelentette, hogy az államadósság kamatait nem lesz képes megfizetni.

De az egyiptomi államadósság az európai hatalmak garantiája alá volt helyezve; kamatainak leszállításához ki kellett eszközölni a hatalmak beleegyezését.

Az angol kormány alkudozásokat kezdett a párisi cabinettel és többek közt megígérte, hogy mihelyt a rend Egyiptomban helyre áll, hadseregét visszavonja, de viszont megkívánja, hogy az egyiptomi pénzügyek vezetésében Angolországnak tulnyomó befolyás biztosítsák.

A kérdés megoldása céljából európai értekezletet hívtak össze, mely június 28-án, július 22-én, július 24-én, július 29-én, július 31-én és augusztus 2-án tartott üléseket.

Ez értekezleten a francia és az angol képviselőlet ellentétes álláspontokat képviseltek. Az angolok azt igyekeztek keresztülvinni, hogy a hatalmak ismerjék el, miszerint az egyiptomi ügyekben Angolországot illeti meg a mérvadó befolyás és hogy Egyiptomnak joga van államadóságának kamatait kellő biztosíték mellett alább szállítani. A kamatleszállítás csak úgy lett volna keresztülvihető, hogy Anglia elvállalja a jótállást. A hitelezők természetesen szívesebben vettek volna egy 4 százalékos egyiptomi állampapírost, melyért Angolország kezessége t

vállal, mint egy magára hagyatott, mindenféle esélyeknek és veszélyeknek kitett egyiptomi kormány kötvényeit. De a franciák ellenzték a hitelezők megkárosítását, melyet a hitelezők talán nem is bántak volna, de amely azt jelentette volna, hogy az angolok Egyiptomban, amelynek adósságaiért kezeskednek, kényük kedvük szerint gazdálkodhatnak: elküldhetik a pénzügyminiszterium francia tisztviselőit, kiszoríthatják a francia kereskedőket, erődöket építhetnek a suezi csatorna mentén és így a francia tőkepénzeseknek és kereskedőknek sok száz milliónyi kárt tehetnek.

Ily ellentéteket lehetetlen volt kiegyenlíteni és az európai értekezlet eredménytelenül ért véget.

Az angolok kijelenték, hogy visszanyerték cselekvési szabadságukat; september hóban Northcote minisztert kiküldték Cairóba, hogy az ottani helyzetről tegyen jelentést és az alkirálynak adjon tanácsokat. Wolseley tábornokot pedig, az angol hadsereg legjelesebb vezérért, tetemes haderővel elküldték, hogy Gordon pasát szabadítsa fel az ostromló lázadóktól.

Wolseley ez év vége felé érhet Khartumba, mert a Nilus folyón, ahol egymást érik a nagy vizesések, csak igen lassan haladhat fölfelé. De ha egyszer Khartumban lesz és a lázadókat szétveri, aligha fog visszasietni. Bizonyára jelentékeny megszálló sereget hagy ott.

Northcote miniszter első dolga Cairóban az volt, hogy az egyiptomi kormánynak azt tanácsolta, miszerint az egyiptomi államadósság törlesztését függeszse fel.

Angolország Egyiptom korlátlan urának akarja magát tekinteni.

A franciák bele fognak-e ebbe nyugodni?

Ez ma még a jövő titka.

II.

A francia-chinai hadjárat, melyről most szólnunk kell, nem oly gazdag eseményekben, mint az előbbi; a francia kormány el se akarta ismerni háborúnak, hanem kijelentette, hogy egyszerűen visszatorol egy szenvedett sértést. Kölcsönös hadüzenet sem történt.

A hadjárat okát röviden mondjuk el. A franciák az annami császárságban nagy gyarmatokat alapítottak és nevezetesen Tonkingban kezdtek terjeszkedni, a császárságnak azon részében, mely Chinával határos. A chinaiak, kik különben is tőlük telhetőleg igyekeznek az európai népektől elzárkózni, nem szívesen látták, hogy határaik közelében oly hódító és vállalkozó szellemű szomszédaik támadnak, minők a franciák. Arra hivatkoztak, hogy az annami császárság mindig elismerte a chinai császár fenhatóságát. A fenhatósági jog arra volt alapítva, hogy 1804-ben egy chinai sereg az elűzött Ysalong császárt visszahelyezte trónjára és hogy azóta az annami uralkodók minden második évben, hódolatuk jeléül, egy kis aranyport, illatszereket és néhány font elefántcsontot küldtek Pekingbe, a chinai császárnak.

A kérdést úgy akarták elintézni, hogy a két birodalom közt semleges területet jelölnek ki és az annami császár továbbra is elismeri a chinai fenhatóságot, amely azonban olyan névleges lett volna, mint amilyen a mi királyunké Jeruzsalem felett. A török szultán pl. sohasem szólalt fel az ellen, hogy királyunk számos címe közt ott van az is, hogy «jeruzsálemi király.»

A francia kormány tartva a chinaiak álnokságától, ezt a kétes jellegű megegyezést nem akarta elfogadni; csapataival elfoglalta a tonkingi területen levő bac-ninhi erődöt, melyet a chinai csapatok megszálltak. A chinaiak megrémültek: Tien-Tsinben új szerződést kötöttek, melyben lemondtak Tonkingra való igényeikről. Ezt a szerződést Fourniér kötötte ez év május 17-én.

A szerződés 2-ik cikke kimondta, hogy chinai csapatok haladéktalanul tartoznak kivonulni Tonkingból.

Ezt a szót, hogy «haladéktalanul» a chinaiak egyszerűen kitérőlték a szerződésből.

Mikor Millot francia tábornok seregének néhány száz főnyi csapata, mintegy hat héttel a szerződés aláírása után meg akarta szállni Langson várát, a chinaiak Bac-Léig bocsátották őket és mikor a csapat egy szűk völgybe ért, a környező hegyekről iszonyu tüzelést kezdtek, úgy hogy a kis csapat közel száz embert veszített.

A francia kormány a tien-tsin szerződés ilyen megszegését nem hagyhatta megtorlás nélkül és 250 millió frank kárpótlást kért.

A chinaiak tagadólag válaszoltak, mire a francia kormány atasította Courbet tengernagyot, hogy a Min folyón levő fu-cseui erődöt, mely China legnagyobb fegyvertára, lőjje halomra.

Courbet tengernagy aug. 23-án délután 2 órakor kezdte meg a támadást; páncélos hajóival esti 6 óráig elsüllyesztet kilenc chinai hadihajót és tizenkét naszádot. Egy francia torpedónaszád egy chinai nagy cirkáló hajót levegőbe röpített. A fegyvertár Krupp-féle ágyui csakhamar elnémultak. A franciák vesztesége hat halott, 14 könnyű sebesült és 13 súlyos sebesült; hajóik csak csekély mérvben rongáltattak meg; az egyik torpedonaszád kazánja felrobbant ugyan, de ezt a naszádot is elvontatták Saigonba és ott kijavították.

A chinaiak vesztesége 2—3000 ember. Elsüllyesztett hajóik legnagyobb részét angol gyárakban készült, kitünő páncélosak voltak, de a jobban fegyvelmezett és ügyesebben vezetett francia hajókkal nem tudtak mérkőzni. A fu-cseui ütközet Chinának összes tengeri hadereje egy negyedrészébe került.

Ezzel a franciák megtorolták a chinaiaknak álnok esellel kivívott győzelmét; azután Formosa szigete ellen fordultak, hogy az ott levő bányákat lefoglalják a követelt hadikárpótlás zálogául.

Ez az eredmény előre látható volt. Senkisé hitte, hogy China meg tudjon mérkőzni egy európai hatalommal. Hajóhada nincs még jól szervezve és nem képes ellentállni az európaiak hatalmas pán-

célos hajóinak, melyek tetszésük szerint bombázhatják China tengeri kikötőit.

De a chinaiak szárazföldi hadserege is igen gyenge; az óriási birodalomnak, mely huszannyi lakossal bir mint Magyarország (több mint háromszáz millió) alig négyszázezer főnyi hadserege van: ennek is egyik része csak a papiroson van meg, másik része pedig igen rosszul van felfegyverkezve. Az a része a hadseregnek, mely európai fegyverekkel van ellátva és ezeket kezelni is tudja, alig rug 25,000 emberre. Így magyarázható meg, hogy pl. 1860-ban a franciák és angolok kis serege két ütközet után be tudott nyomulni Pekingbe és ott kényszerítette a chinaiak gőgös uralkodóját, az Ég-Fiát, hogy öt kikötőjét megnyissa az európai kereskedőknek. Vasutak természetesen nem kapcsolják egybe a birodalom egyes tartományait, távirda is csak az európaiak által látogatott partvidékeken van.

China belviszonyai is igen ziláltak. Másfél évszázad óta egymást érik a lázadások. Az ötvenes évek végén nevezetesen iszonyu forradalom ütött ki, az u. n. Taipingok lázadása. A lázadók azt tüzték ki célul, hogy a tatár származásu uralkodó családot, mely a tizenhetedik században az ősi chinai Ming-dynasztiának vagy huszezer tagját kivégeztette és azóta zsarnoki módon uralkodott a chinai nép fölött, elűzze Pekingből és a Ming család valamelyik elemenkült tagjának ivadékait juttassa a császári palotába. A forradalom sebesen terjedt, mert a nép elégedetlen volt a császári katonákkal, kik rablók módjára tanyáztak a békés városokban és el volt keseredve a hivatalnokok ellen, akik zsarolták a népet és óriási módon meggazdagodtak. A lázadók már elfoglalták a birodalom nagy részét, de vezérek közt viszály ütött ki és Gordon tábornok, aki most a Szudánban visz végbe bámulatos hőstetteket, egymásután győzte le a lázadók fegyelmezetlen csapatait.

De a Taiping lázadás leverése után sem szilárdultak meg a viszonyok. A lázadás folytán egész tartományok elpusztultak, temérdek virágzó város eltűnt a föld színéről, az embereket ezerszámra végeztették ki a diadalmas császári vezérek, másrésről pedig a titkos társulatok még jobban izgatták a népet az «idegen» uralkodó család ellen.

A császári család körébert egymást érték a palotaforradalmak: a megmérgezett császárok trónját gyermekek foglalták el és ilyenkor a kormányzók örökösen áskálódtak egymás ellen. Különösen két párt állott egymással szemben. Az egyik, melynek élén Kung herceg állott, azt hangoztatta, hogy Chinának minél sűrűbb összekötetésbe kell lépnie a művelt nyugattal, mert csak így lesz valamikor fegyelmezett hadserege, jó kormányzata, élénk kereskedelme és tevékeny ipara; csak így fogja igazán élvezhetni az isten áldását, mely oly bőven jutott ki a nagy birodalom termékeny földjének.

Az ellenpárt, melyet Sun herceg vezet, hallani sem akar a barbár európaiakról és ezek szokásairól, melyek mellett hamar érne véget a mandarinok korlátlan uralma, és melyek mellett a hivatal-

nokoknak a nép jólétével kell foglalkozniok, nem a saját meggazdagodásukkal.

Ez az utóbbi párt jutott most diadalra Pekingben és ezért China nem engedett a francia követeléseknek; arra számított, hogy a háboru el fogja keseríteni a chinai népet az európaiak ellen.

De a titkos társulatok is örvendnek a háborunak; tudják, hogy a chinai katonák gyülevész tömege nem bir a franciákkal, hogy ezer lönyi francia sereg felér 15,000 lönyi chinai sereggel és remélik, hogy néhány nagy vereség után könnyebb lesz a császári családot és gögös tanácsadóit engedményekre, reformokra kényszeríteni.

De a francziáknak nem csupán a chinaiakkal van bajuk. Irigy féltékenységgel nézik őket az angolok is és valószínűnek tartják, hogy a chinaiakat titokban az angolok biztatják fel a francziák ellen.

Az angolok 1841-ben elfoglalták Hong-Kong szigetét és ott virágzó gyarmatot alapítottak, mely közvetíti a kereskedelmet China és Európa közt, és melynek olyan forgalma van már, mint volt pl. London városának negyven évvel ezelőtt.

Ki számíthatná azt ki, hogy észszerűbb gazdálkodás mellett az az iszonyu chinai birodalom mennyit fog termelni? Hogy az a háromszáz millió nép, mely elég jómódu és igen értelmes, ha az európai iparcikkekhez hozzászokik, hány milliárd árát fog azokból fogyasztani? Hogy mily rengeteg forgalom fejlődhetik azon a vasuton, mely előbb utóbb össze fogja kapcsolni Chinának óriási nagy városait és termékenyebb tartományait a tengeri kikötőkkel? Hány ezer hajó fog járni a birodalom roppant folyóin, ha azokon elhárítják a gőzhajózás akadályait.

Az angolok nem szivesen látják, hogy a francziák nagy kereskedelmi helyeket létesítenek a chinai birodalom határán és ők közvetítenek a chinai termékek behozatalát Európába, ők árasztanak el iparcikkeikkel a chinai városokat: ők építenek ki azokat a jövedelmező vasutakat.

Az angolok, akik annyi időn keresztül egyedül uralkodtak a tengeren, rossz szemmel nézik a francia hajóhadat, mely már is megközelíti az övéket és e kényelmetlen versenytársaktól bizonyára szeretnének valahogy megszabadulni.

Óriási díjért foly köztük a versenygés. Összevesznek-e miatta, vagy békésen osztoznak-e meg rajta?

Az utóbbit kell óhajtánunk, ugy a két nemzet, mint az emberiség haladása érdekében.